

ЯПОНСЬКА МОВА ЯК НАСЛІДОК ВЗАЄМОДІ МОВ НОСТРАТИЧНОЇ І АВСТРО-ТАЙСЬКО-АВСТРОНЕЗІЙ- СЬКОЇ МАКРОСІМЕЙ

У статті досліджено проблему генези японської мови у зв'язку з гіпотезами про спорідненість її з мовами алтайської сім'ї, корейською, а також з іншими мовами. Значна частина з так званої спільної алтайсько-японської лексики виявляє свої досить регулярні продовження в індоєвропейських, кавказьких, уральських, семіто-хамітських та дравідських мовах, що дає змогу твердити не про алтайську генезу японської мови, а про більш віддалену, ностратичну. У той же час японознавці виявляють спорідненість японської мови, насамперед у галузі фонетики, з мовами австро-тайсько-австразійської макросім'ї.

Виходячи з конвергентного характеру японської мови, у статті зроблено спробу, залучаючи результати археологічних, історичних та лінгвістичних досліджень, подати оригінальну гіпотезу щодо формування японської мови.

Ключові слова: японська мова, алтайська сім'я, мовна спорідненість, ностратична генеза, австро-тайсько-австразійська генеза, конвергентна мова.

Коли японські вчені в кінці XIX — на поч. XX ст. познайомилися з європейським порівняльно-історичним мовознавством, вони захотіли перенести метод порівняльно-історичного аналізу на японську мову, але це виявилось проблематичним. І тоді Сіраторі Куракіті розробив теорію, за якою японська мова є унікальною в своєму роді і не має жодних зв'язків спорідненості з іншими мовами. Інакше кажучи, японська мова є ізольованою мовою і не входить до жодної сім'ї мов.

Проте розвиток лінгвістики, поява гіпотези ностратичної прамови, тобто прамови прамов, змусили японських лінгвістів знову зайнятися пошуками спорідненості, хай віддаленої, японської мови з іншими мовами. Ще кілька десятиліть тому вчені-лінгвісти шукали спорідненість японської мови з багатьма мовами світу: з корейською, айнською, китайською, тибетською, кхмерською та ін. і навіть з грецькою¹ і тупі (індіанською мовою Південної Америки!)². Нині найобґрунтованішою вважають гіпотезу про далеку спорідненість японської мови з корейською та алтайськими мовами (автори Фудзіока, Хатторі Сіро, Мураяма Сітіро; з американських дослідників її підтримував Р. А. Міллер³, а з європейських — К. Г. Менгес⁴) у галузі лексики та граматики і з полінезійськими

¹ *Kindaichi Haruhiko*. Nippongo.— Tokyo, 1957.— P. 30–31.

² Див. працю, де подано критику індіанської гіпотези японської мови Рокуро Коями: *Hosokawa Sh.* Speaking in the tongue of the antipode: Japanese Brazilian fantasy on the origin of language // Searching for home abroad: Japanese Brazilians and transnationalism.— S. 1., 2009.— P. 21–36.

³ *Miller R. A.* Languages and history: Japanese, Korean, and Altaic.— S. 1., 1996.— 244 p.

⁴ *Menges K. H.* Altaische Studien: II. Japanisch und Altajisch.— Wiesbaden, 1975.— 157 p.

мовами (Є. Поліванов, С. Мураяма) — у галузі фонетики, попри те що теорія ізольованості японської мови продовжує жити ⁵.

Проте й алтайська гіпотеза спорідненості японської мови натрапляє на значні труднощі. Вони розпочинаються вже на методологічному рівні, адже треба відокремити факти випадкових мовних збігів та факти взаємодії мов, що реалізовані в запозиченнях. М. І. Робертс ставить як обов'язкову умову правильної реконструкції праформ також ще й зіставлення даних внутрішньої та зовнішньої реконструкцій, які не повинні заходити в суперечність, і, безумовно, семантичний зв'язок ⁶. Причому порівняльно-історичний аналіз слід проводити на всіх мовних рівнях. І незважаючи на те, що насамперед зусиллями М. М. Поппе було в загальних рисах реконструйовано алтайську прамову ⁷, спорідненість її з японською досі залишається під питанням.

Спинимось спочатку на лексичній проблемі, пов'язаній з пошуками японсько-алтайської спорідненості. У згаданій праці М. І. Робертс детально подано фонетичні, морфологічні та лексико-семантичні відповідності між п'ятьма мовами, точніше їх стародавніми формами: праяпонською, пракорейською, пратунгуською, прамонгольською і пратюркською. Але вже перший погляд на дібрані лексеми (а їх понад дві сотні) породжує сумніви в вірогідності реконструкції. По-перше, в цьому списку ми знаходимо, наприклад, поняття досить значного ступеня абстракції, як *higatu* 'упереджений', 'таємниця', *harau* 'очищувати', *hazukashii* 'соромно', *hokoru* 'пишатися', *shiku* 'застилати', *sokonau* 'псувати', 'завдавати шкоди', *sonemu* 'заздрити', *soru* 'голити', *susamu* 'ставати диким', *yashinai* 'виховувати' та ін. Загальновідомим є метод глотохронології М. Сводеша, заснований на гіпотезі про існування лексики різної стійкості, на підставі чого ним було укладено список спочатку зі 100 базових слів на позначення насамперед предметів і речей (назви тварин, рослин, частин тіла людини і тварин тощо), якостей та ознак, що легко сприймаються зором людини, базових дій, які постійно супроводжують людину (*їсти*, *пити*, *спати*, *бачити*, *чути*, *летіти*, *іти* і т. д.) та деякі окремі займенники і числівники ⁸. Йому справедливо закидали, що стійкість лексики в різних мовних групах і сім'ях різна, наприклад, слово *хмара* в тюркських мовах досить стійке, тоді як у індоєвропейських йому властива велика варіативність уже навіть у найближчих споріднених мовах (пор. укр. *хмара*, рос. *туча*, ч. *mrak*) і навпаки. Унаслідок цього з'явилися уточнені списки стійкої лексики М. Сводеша для різних мовних груп і мовних сімей, що містять понад 200 базових слів. Попри те що і ці списки дають не стовідсоткову вірогідність, вони можуть стати підґрунтям для порівняльно-історичного аналізу. Інакше виходить, що до списку М. І. Робертс слова потрапляють цілком випадково. Про необхідність урахувувати ступінь стійкості лексики йдеться і в Р. Е. Міллера ⁹.

По-друге, значну частину списку (до 30%) становлять лексеми, спільні лише для японської та корейської мов, а в такому разі постає гостра проблема їх диференціації із запозиченнями до японської мови з корейської. Та й навіть якщо пос-

⁵ Безперечно доведеним є спорідненість японської мови з рюкюською, але офіційно її вважають лише діалектом японської, а отже, японська мова залишається ізольованою.

⁶ *Roberts M. I. Is Japanese related to Korean. Tungusic, Mongolic and Turkic?* — Wiesbaden, 2005. — P. 43.

⁷ *Poppe N. N. Introduction to Altaic linguistics.* — Wiesbaden, 1965. — 212 p.

⁸ *Сводеш М. Лексико-статистическое датирование доисторических этнических контактов* // Новое в лингвистике. — М., 1960. — С. 23–52.

⁹ *Miller R. A. Japanese and the other Altaic languages (History and structure of languages).* — Chicago, 1971. — P. 49.

лідовно провести таку диференціацію, це дасть підстави лише для твердження про далеку спорідненість японської мови з корейською, тоді як сама належність корейської мови до алтайської сім'ї є сумнівною ¹⁰.

Нарешті, по-третє, така нерегулярна відповідність на лексико-семантичному рівні (та й на інших рівнях) наводить на думку про те, що спорідненість між цими мовами є віддаленішою, ніж припускають. М. І. Робертс висуває гіпотезу (як ми побачимо далі, небездоганну) про існування спільноалтайської прамови, датування якої вчений не бачить можливості зробити, хоч, зрозуміло, що вона існувала давніше, ніж 5 тис. років до н. е. Відтак ця алтайська прामова розпадається на тюркську, монгольську і макротунгуську прамови. Своєю чергою, макротунгуська прामова, розпадаючись, дає початок північно-тунгуській, південно-тунгуській прамовам і прамові мумун — спільній для корейської та японської мов. 1500 років до н. е. відбувається розпад мумун на хан, що потім дала протокорейську мову, і протояпонську мову, на яку вплинули так звані мови доби Дзьомон з полінезійським підґрунтям з можливим впливом також айнської мови. Саме від такого схрещення з тисячного року до н. е. і до початку нашої ери творилася власне японська прामова. Під час творення від майбутньої японської мови відділяється рюкюська мова ¹¹.

Сумнівним у цій гіпотезі є саме визнання наявності спільноалтайської прамови. Спорідненість між окремими групами мов алтайської сім'ї — тюркською, монгольською та тунгуською набагато слабкіша, ніж між мовними групами індоєвропейської сім'ї, тим більше, якщо йдеться про урало-алтайську сім'ю. Значні проблеми щодо існування спільноалтайської прамови вбачає і Старостін, вважаючи її найголовнішою перешкодою на шляху до з'ясування належності чи неналежності японської мови до алтайської сім'ї, хоч і зазначає, що лексикостатистичний матеріал все ж дає підстави твердити про генетичну єдність алтайських мов, попри їх велику часову глибину ¹².

На наш погляд, така спорідненість може сягати гіпотетичної ностратичної прапрамови, адже наявність її в далекому минулому вже практично доведена. Звичайно, у цьому випадку лексико-семантичні та ін. відповідності повинні поширюватися також і на індоєвропейські, картвельські, дравідські та семіто-хамітські (афразійські) мови. У зредукованому вигляді навіть наявність алтайсько-індоєвропейських паралелей уже б дала підстави для трактування цієї лексики як ностратичної. І такі підстави справді є.

Для підтвердження японсько-алтайської лексичної спорідненості наводять цілий ряд слів, у багатьох з яких наявні паралелі в індоєвропейських мовах. Так, нерідко наводять слова *kuroi* «чорний», *kurai* «темний» і ряд алтайських відповідників ¹³:

корейське	<i>kurum</i>	«хмара»
тунгуське	<i>kurunuyuk</i>	«сажа», «кіптява»
монгольське	? <i>kara</i>	«чорний»
тюркське	<i>kurim</i>	«сажа»
угорське	<i>korom</i>	«сажа»
айну	<i>kur</i>	«тінь».

¹⁰ Старостин С. А. Алтайская проблема и происхождение японского языка.— М., 1991.— 238 с.

¹¹ Roberts M. I. Op. cit.— P. 39.

¹² Старостин С. А. Значч. праця.

¹³ Хаттори Сиро, 1964 [цит. за:] *Masayoshi Shibatani. The languages of Japan.*— Cambridge, 2001.— P. 6.

Однак наявність продовження пракореня **k-r* також і в індоєвропейських мовах (старопруське *kirsnan* «чорний», фракійське *Krisos* «чорний», англосаксонське *hrúm* «сажа» і т. д.), що сягає праіє. **k̄rno-* / *k̄rnsno-* з первісним коренем **k̄r-* / **ker-*, вказує на ширшу закономірність. Адже в такому разі це слово може сягати ще гіпотетичної ностратичної прапрамови, до якої, за гіпотезою В. М. Ілліча-Світича, належать, крім алтайської, уральської, індоєвропейської, також і семіто-хамітська, картвельська та дравідська мовні сім'ї. Продовження пракореня **k-r* він виявляє ще у дравідських (*kar-*) та в семіто-хамітських мовах (*kr*)¹⁴.

Інший приклад: сучасне японське *hi* 'вогонь' сягає праяпонського **poi-* і відповідає пракорейському **pul*, пратунгуському **puri-*, прамонгольському **örde-*, пратюркському **ört*, прауральському **pīwe*. Однак на цьому відповідники не закінчуються, а отримують продовження також у індоєвропейській (**peHu*), картвельській (**px(w)-*) і навіть у семіто-хамітській прамовах (**p'w*). Зрозумілими стають підстави декого з лінгвістів знайти зв'язки японської мови з грецькою (гр. πῦρ «вогонь»).

Японське *hitai* 'передня частина' сягає праяпонського **pitapi*, не маючи відповідників у набагато ближчих пракорейській, прамонгольській і прауральській мовах, знаходить продовження не тільки в пратунгуській (**bada* / *antl*), а й у більш віддалених індоєвропейській (**Hent*) та семіто-хамітських мовах (**hnt-*).

Сучасне японське *shimo* 'мороз' є рефлексом праяпонського **simo* і генетично пов'язане з пракорейським **seli*, пратунгуським **sumu* / **xima* / **si*, прамонгольським **simarge*, пратюркським **sarig*, прауральським **šūne* / *sūne*, а також із праіндоєвропейським **sneig^h-*.

Реконструйованою формою для сучасного японського *shiro* є праяпонська форма **siruo*, що має такі відповідники в інших прамовах: пракор. **huu*, пратунг. **siāra*, прамонг. **sira*, пратюрк. **sarig*, праурал. **cōra*. У праіндоєвропейській, дравідській та пракартвельській відповідників немає, однак вони є в семіто-хамітській — **šhr*.

У випадку із сучасним японським коренем *so-* (*sono*, *sore*), що вказує на предмет, який знаходиться біля слухача — 'той, біля тебе', досить надійні відповідники в пратюркській **si*, прауральській — **šä-* 'він', праіндоєвропейській — **so-* 'він', **sa-* 'вона', пракартвельській — *-s₁-* (основа вказівного займенника) і семіто-хамітській — **šl-* 'він' мовах. Натомість у спорідненіших з японською мовах пракорейській, пратунгуській і прамонгольській генетично пов'язаних форм не виявлено.

Японський корінь *nii-* 'новий' окремо тепер не вживається, а тільки як складова частина слів, наприклад: *niimakura* '(перша) шлюбна ніч', буквально «нова подушка», *niinamesai* 'свято нового врожаю', *niizuma* 'наречена', буквально «нова дружина». Він сягає праяпонського слова **nipi* і має відповідники тільки в пратунгуській **newi* і праіндоєвропейській **neç-* мовах. Чи має він відповідники в семіто-хамітських, уральських і картвельських мовах, невідомо.

Повний ряд відповідників притаманний японському *hiroi* 'широкий' (праяп. **piro-*): пракор. **pol*, пратунг. **baru-*, прамонг. **bar-*, пратюрк. **bar₂ik*, праурал. **pir-* 'високий', праіє. **bhergh-* (в українській мові рефлекс *берег*), пракартв. **brge*, семіто-хаміт. **brg*, дравід. **pēr-*.

¹⁴ Іллич-Світич В. М. Опыт сравнения ностратических языков : Семитохамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский // Славянское языкознание : VI Междунар. съезд славистов. — М., 1968. — С. 424.

До японського *kara* 'шкаралупа, шкіра' (пряп. **kara-*) в індоєвропейських мовах відповідника немає, так само як і в пракорейській та дравідських мовах. Зате є відповідники в пратунг. **xere-* / **k'erä*, прамонг. **kajir(a)-*, пратюрк. **kar₂-*, праурал. **kere-*, пракартв. **kerk-* і семіто-хамітських мовах — **krm*.

Сучасне японське *kiru* 'різати' / *karu* 'відтинати' сягає пряп. **kar-* і відповідає пракор. **kolo-*, пратунг. **giri-* / **kali-*, прамонг. **gur-* / **kira-*, пратюрк. **kir-* / **kilič*, праіє. **(s)ker-* / **(s)kor-*.

Сучасне японське *hara* 'живіт, шлунок' (воно виступає у відомому запозиченні *харакірі*) сягає пряп. **para* і відповідає пракор. **poCi-*, пратунг. **k'ar(b)un*, прамонг. **pelige*, праіє. **ker(u)-* (в українській мові рефлекс *череву*), пракартв. **karw-*, семіто-хаміт. **krb*, прадравід. **karA*.

Для сучасного японського *oru* 'бути' (варіант *iru*) пряп. японським архетипом є **wo-*. Він відповідає пракорейському **pisi*, що, на перший погляд, не має фонетичної спільності. Проте регулярні фонетичні відповідники показують можливий шлях розвитку фонем: /w/ → /b/ → /p/, що цілком вкладається у загальноприйнятій схемі. Це підтверджують відповідники інших мов ностратичної макросім'ї: пратунг. **bi-*, **bisi-* прамонг. **büi-* / **bol-*, пратюрк. **böl-*, праурал. **wole-*, семіто-хаміт. **w'l* і прадравід. **ul(l)-*.

Японський корінь *tō-*, що вживається в сучасній мові тільки у сполученні, є словотвірно зв'язаним і самостійно не вживається, означає 'цей', 'той' (*tōnin* «ця особа», «той самий», *tōho* «ця, наша сторона», *tōji* «в цей час, тоді»), сягає пряп. японського **to* і має чіткі відповідники у всіх мовах ностратичної макросім'ї, крім картвельських: пракор. **tye*, пратунг. **ta-*, **t'ä-*, прамонг. **te-*, пратюрк. **ti-*, праурал. **tä-*, праіє. **to-* / *te-*, семіто-хаміт. **ʔtA* і прадравід. **tā-*.

Узагалі нами виявлено зі списку М. І. Робертс близько 5–7 % форм, які мають ностратичну глибину генези, хоч при подальших поглиблених дослідженнях їх може виявитися значно більше. Але навіть уже й ці наведені вище дані змушують замислитися над ностратичним характером відповідників до японської мови, і цілком можливо, що японська мова не входить до жодної сучасної сім'ї мов, залишаючись на цьому рівні ізольованою, хоч її генетична спорідненість досить послідовно простежується в межах ностратичної макросім'ї.

Зв'язок японської, алтайських та дравідських мов першим помітив Германн Якобі (1897), але тільки Джозеф Грінберг висловив припущення, що алтайські, корейська і японська мови є окремими відгалуженнями ностратичної макросім'ї¹⁵.

Менш популярна гіпотеза про дравідську належність японської мови. Про це писав, зокрема, ще Роберт Колдуел 1875 року, а новітніми захисниками цієї гіпотези є Сусуму Сіба, Акіра Фудзівара і Сусуму Оно, що не заперечують існування за доби Яйой японсько-дравідської прамови. Гострої критики зазнала ця гіпотеза з боку Мунео Токунаги, який 1981 року, проаналізувавши працю найзапеклішого прихильника японсько-гамільської спорідненості С. Оно¹⁶, зробив висновок: «Гіпотеза Оно не має жодної наукової цінності»¹⁷. Як відповідь на звинувачення, Оно видрукував нове дослідження¹⁸, в якому намагався наполягати на своїй правоті. Оно заявив, що чимало загальних японських слів, так зва-

¹⁵ Greenberg J. H. Indo-European and its closest relatives : The Eurasiatic language family.— Stanford, 2000.— Vol. 1 : Grammar.— 346 p.; Greenberg J. H. Indo-European and its closest relatives : The Eurasiatic language family.— Stanford, 2002.— Vol. 2 : Lexicon.— 232 p.

¹⁶ Ohno S. Nihongo-no kigen.— Tokyo, 1957.— 224 p.

¹⁷ Tokunaga M. Bulletin of the Kokusai Gengo Kagaku Kenkyujo.— Kyoto, 1981.— March.— P. 9.

¹⁸ Ohno S. Nihongo-no keisei: Iwanami Shoten.— Tokyo, 2000.— 767 p.

них ямато котоба, які існували ще до китайського впливу, прийшли з тамільської мови. Проаналізувавши всі нові докази Оно, Р. Пульверс зазначив, що при бажанні можна відшукати чимало подібних елементів у будь-яких зовсім неспоріднених мовах. Він зробив висновок, що так звані тамільські слова в японській мові, а також деякі спільні граматичні риси (наприклад, відсутність артиклів, препозиція прикметників щодо іменників, препозиція прислівників щодо дієслів, відсутність відносних займенників) є не чим іншим, як простими випадковими структурними і лексико-семантичними збігами¹⁹.

Ми переглянули аргументи С. Оно та Р. Пульверса і прийшли до висновку, що, справді, переважно це випадкові збіги, на це вказує відсутність надійних регулярних фонетичних відповідностей, або збіги, зумовлені міжмовними контактами, де такі фонетичні відповідності наявні. А проте, залишається деяка частина збігів, які можна інтерпретувати як генетичні, оскільки ці елементи наявні також у переважній частині мов, що їх називають ностратичними, наприклад, пракорені **k-r*, **p-r* / **b-r*, **k-r-*, **w-l* / **b-l*, **t-*. Ці генетичні збіги подані вище. Стосовно японсько-тамільської спорідненості можна стверджувати, що вони споріднені ненабагато більшою мірою, ніж, наприклад, японська і грецька, японська та англійська, японська й українська, японська й угорська та інші мови, які належать до ностратичної надсім'ї.

Найдовше тримаються припущення про японсько-корейську спорідненість. Проте останнє з фундаментальних досліджень у цьому напрямі — дослідження А. Вовіна не підтверджує генетичні зв'язки навіть японської і корейської мов. Автор приходять до висновку, що всі численні лексико-семантичні збіги між японською та корейською мовами — це результат не гіпотетичної давньої спільної для цих мов прамови, а порівняно недавньої міжмовної взаємодії, що відбувалася протягом кількох століть. Його детальний аналіз фонетичної, лексико-семантичної і морфологічної системи обох мов дає підстави пояснювати тотожні елементи не як генетичні рефлексії і не як випадкові збіги, а в переважній більшості — як запозичення з корейської мови до центральних діалектів японської приблизно між III і VIII століттями н. е.²⁰

А. Вовін вважає, що та невелика кількість збігів, яку не можна пояснити ні випадковістю, ні запозиченням, не дає підстави для висновку про існування в минулому спільної японсько-корейської прамови. Але саме наявність таких збігів, на нашу думку, дозволяє твердити про ностратичну генезу цих мов.

Однак, на відміну від інших ностратичних мов, японська мова має досить чіткі паралелі, насамперед у галузі фонетики, також із полінезійськими мовами (Є. Поліванов, С. Мураяма, П. Бенедикт, Т. Кавамото), які належать до австронезійських мов, що, у свою чергу, входять не до ностратичної, а, вірогідно, до австро-тайсько-австронезійської надсім'ї²¹. Пізніше С. Мураяма пішов далі, наблизившись, на нашу думку, до правильного розуміння, і став вважати японську генетично змішаною мовою, що утворилася на підставі алтайського суперстрату

¹⁹ Pulvers R. Was the Japanese language influenced by Tamil? The war goes on.— <http://www.japantimes.co.jp/text/fl20080706rp.html>.

²⁰ Vovin A. Koreo-Japonica: a re-evaluation of a common genetic origin? — S. 1., 2010.— 278 p.

²¹ Reid Lawrence A. The current state of linguistic research on the relatedness of the language families of East and Southeast Asia // Indo-Pacific prehistory : The Chiang Mai papers. Vol. 2 / Eds. by I. C. Glover, P. Bellwood. [Bulletin of the Indo-Pacific Prehistory Association 15].— Canberra, 1996.— P. 87–91.

і австронезійського субстрату і мала характер ранньої креольської мови²². Таким чином, С. Мураяма узгодив дані прихильників як алтайського, так і полінезійського походження японської мови. Дж. Грінберг запропонував здійснити порівняльно-історичне дослідження японської мови з алтайськими і австронезійськими одночасно²³. Ще 1990 р. він здійснив таке дослідження, а в 1994 р. його повторив А. Вовін²⁴. Результати переконливо показали, що в цілому японська мова на всіх рівнях, крім фонетичного, ближча до алтайських, ніж до австронезійських мов.

Ми звикли мати справу з дивергентними мовами, розглядаючи виникнення мов у зв'язку з розпадом прамови. Однак японська мова не є дивергентною, це типова конвергентна мова, що формувалася протягом тривалого часу не у зв'язку з розпадом прамови, а через неодноразове схрещення, змішування різних мов, і не просто різних мов, а мов різних сімей і навіть надсімей. Головна помилка більшості дослідників генези японської мови, наприклад, М. І. Робертс з її схемою формування японської мови, полягає в тому, що японську вони розглядають як мову дивергентну. Спробуємо на підставі абсолютної хронології витворення японської мови, залучаючи дані археології, історії та лінгвістики, показати, що японська є мовою конвергентною, тобто мовою змішаного типу.

Частина вчених-японістів вважає, що первісне заселення терену теперішньої Японії відбулося ще за доби Івадзюку (40–8 тис. років до н. е.), яку стали виділяти з 1949 року з відкриттям археологом Айдзава Тадахіро палеолітичної стоянки Івадзюку поблизу міста Касагаке префектури Гунма. Ці розкопки засвідчили, що на терені Японії існувала доглиняна культура ще перед добою Дзьомон. Це доба первісного заселення Японських островів, коли Японія ще не була острівною: усі чотири головні японські острови сполучалися один з одним. Південний острів Кюсю був сполучений сухопутною перемишкою з Корейським півостровом, а північний острів Хоккайдо — з Сибіром. Заселення Японії, таким чином, відбувалося з Корейського півострова та із Сибіру.

Які ж племена заселяли японський терен? Яка мова вперше проникла туди? Івадзюку — це найстародавніша, палеолітична доба в історії Японії, яка переносить нас у ті надзвичайно віддалені часи, коли, зрозуміло, не існувало не тільки сучасних мов, а й їх давніх предків. У цей час, можна припустити, ще існувала ностратична прапрамова як сукупність діалектів, поширених від Європи і Північної Африки до Далекого Сходу. Саме племена — носії одного чи кількох діалектів ностратичної прапрамови здійснили первісне заселення терену сучасної Японії. Тож найдавнішим у формуванні японської мови є власне ностратичний складник. Його можна назвати першим субстратом японської мови. Цей субстрат знаходить своє підтвердження в існуванні, як уже зазначалося, цілого ряду фонетичних та лексико-семантичних відповідників японської мови з алтайськими, тюркськими, уральськими, дравідськими, індоєвропейськими, кавказькими, афразійськими мовами. Цю найдавнішу мову на ностратичному підґрунті на терені Японії назвемо івадзюку.

За раннього і середнього мезолітичних періодів доби Дзьомон (8000–2500 рр. до н. е.), як показують археологічні дослідження, на Японських

²² Murayama S. Nihongo no gogen.— Tokyo, 1974.— 274 p.; Murayama S. Nihongo no genkai.— Tokyo, 1975.

²³ Greenberg J. H. Op. cit.— Vol.2.

²⁴ Vovin A. Is Japanese related to Austronesian? // Oceanic Linguistics.— 1994.— 33(2).— P. 369–390.

островах з'являються австронезійські племена з островів Тихого океану (можливо, хаято і кумасо), поступово обживаючи територію і перемішуючись із первісними ностратичними кочівниками із Сибіру та Кореї. Японський археолог С. Кояма вважає, що на початку Дзьомон населення Японського архіпелагу становило всього близько 22 тис., а в середині доби Дзьомон (5000–2500 рр. до н. е.) зафіксовано набагато більше стародавніх стоянок — близько 2500 у всій Японії, які вже можна назвати селищами, а кількість людей збільшується до 100 тис.²⁵ Таке різке зростання населення пояснюється не лише природним приростом, а й уливанням до складу ностратичних кочівників австронезійського расового елемента.

Звичайно, це призвело і до змішування мов з утворенням, можливо, креольської мови, як стверджує С. Мураяма. І знову ж постає питання: які мови схрещувалися? З одного боку, це була мова івадзюку ностратичної генези, з другого, ймовірно, — австронезійський діалект австро-тайсько-австразійської прапрамови, яка на цей час уже почала розпадатися. Це другий, австро-тайсько-австразійський, субстрат японської прамови. Він підтверджується фонемним складом японської мови і рядом фонетичних паралелей із сучасними полінезійськими мовами, на що вказували Є. Поліванов, С. Мураяма, П. Бенедикт, Т. Кавамото²⁶ та ін. Мову цієї доби відповідно можна назвати мовою ранньо-середнього Дзьомон на ностратичному й австронезійському підґрунті. Саме в такому вигляді існувала мова на Японських островах за раннього і середнього періодів доби Дзьомон.

Пізній період доби Дзьомон (1500–1000 рр. до н. е.), як свідчать археологічні дані, виявився найінтенсивнішим у формуванні японського етносу. З материка, з півночі знову мігрували до Японії сибірські кочівники. На цей час може йтися про прототунгусів у складі алтайських кочових племен. Це був перший вплив алтайських мов, напевно, тунгуського діалекту алтайської прамови. Саме так виник перший, алтайський, суперстрат японської мови, і саме цим пояснюється більша близькість японської мови до алтайських, ніж до інших мов ностратичної надсім'ї, яку фіксує значна частина лінгвістів.

Під кінець доби Дзьомон, цілком правдоподібно, етнотворчим став також айнський елемент, на що вказують антропологічні дослідження К. Ханіхари, Й. Додо, за якими антропологічний тип людей, що населяли терени Японії, є ближчим до айнського, ніж до сучасного японського²⁷. Це підтверджує також і аналіз ДНК (С. Хорай)²⁸. Отже, японська мова пережила також вплив айнської мови (схема Робеетс)²⁹, а також дравідських мов (С. Оно)³⁰. Мову цієї доби ми кваліфікуємо як мову пізнього Дзьомон на ностратично-австронезійсько-алтайському підґрунті. А проте, ця мова ще була досить далекою від японської мови.

²⁵ *Koyama Sh.* Jomon tanken (Kumon sensho). — Kumon Shuppan, 1990. — 283 p.

²⁶ *Поліванов Е. Д.* Одна из японо-малайских параллелей // Изв. Рос. Акад. наук. Сер. 6. — 1918. — Т. 12. № 18. — С. 2283–2284; *Поліванов Е. Д.* Историческое языкознание и языковая политика // За марксистское языкознание : Сб. популяр. лингвист. ст. — М., 1931. — С. 10–35; *Murayama S.* Nihongo no gogen; *Murayama S.* Nihongo no genkai; *Benedict P. K.* Japanese : Austro-Tai. — Karoma, 1990. — 276 p.; *Kawamoto T.* Toward a Comparative Japanese-Austronesian. — http://near.nara-edu.ac.jp/bitstream/10105/2537/1/NUE26_1_22-49.pdf.

²⁷ *Murayama S.* Ainugo no kigen. — Tokyo, 1992. — 242 p.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Robeets M. I.* Is Japanese related to Korean. — P. 39.

³⁰ *Ohno S.* Nihongo-no keisei; *Ohno S.* Nihongo-no kigen.

У III ст. до н. е., з початком неолітичної доби Яйой (III ст. до н. е. — III ст. н. е.), розпочалася нова хвиля міграції з материка, цього разу, за свідченнями істориків, з Північного Китаю, з Маньчжурії через Корею, що дає підстави вважати японців далекими родичами маньчжурів і корейців. Відбувається другий вплив алтайських мов на японську через праманчжурську і частково давньокорейську. Тільки з цього часу може йтися поки що про протояпонську мову раннього періоду.

Єдиним дивергентним процесом в історії японської мови є розпад протояпонської мови раннього періоду на протояпонську мову пізнього періоду під впливом давньокорейської мови (див. далі) і рюкюську мову — єдину мову, генетична спорідненість якої з японською не викликає сумнівів, мало того, офіційно її вважають навіть діалектом японської, попри те що вона є досить віддаленою від японської і погано зрозумілою японцям.

Переламною добою у формуванні японської мови стала бронзова і залізна доба Кофун (III–VI ст. н. е.) — доба інтенсивних контактів з Кореєю, про що згадують корейські хроніки. У цей час відбувається вплив давньокорейської мови і формується протояпонська мова пізнього періоду з корейським впливом — ямато котоба. Саме цими досить пізніми впливами і пояснюється деяка подібність японської мови до корейської³¹

Остаточне ж формування японської мови сталося лише за доби Асука (VII — початку VIII ст. н. е.) і доби Нара (710–794 рр.), коли на протояпонську мову пізнього періоду разом із великим китайським культурним і технологічним впливом вплинула китайська мова. Так виникла давньояпонська мова, продовженням якої є сучасна японська мова (див. схему).

Гіпотетична схема формування японської мови

- ① ←————— Доба Івадзюку (40 000–8000 рр. до н. е.)
 - перший субстрат, ностратична прапрамова
- ② ←————— Доба Дзьомон, ранній і середній період (8000–2500 рр. до н. е.)
 - другий субстрат, австронезійський діалект австро-тайсько-австралійської прапрамови
- ③ ←————— Доба Дзьомон, пізній період (1500–1000 рр. до н. е.)
 - перший вплив алтайських мов (тунгуський діалект алтайської прамови), перший суперстрат
 - вплив айнської прамови
 - вплив дравідських мов ?
- ④ ←————— Доба Яйой (III ст. до н. е. — III ст. н. е.)
 - другий вплив алтайських мов (праманчжурська мова ?), другий суперстрат, протояпонська мова раннього періоду
 - виокремлення рюкюської мови
- ⑤ ←————— Доба Кофун (III–VI ст. н. е.)
 - вплив давньокорейської мови, протояпонська мова пізнього періоду (ямато котоба)
- ⑥ ←————— Доба Асука (VII — поч. VIII ст. н. е.) і Нара (710–794 рр.)
 - вплив китайської мови, виникнення давньояпонської мови

Підсумовуючи, можемо виокремити такі етапи передісторії японської мови: 1 — мова доби Івадзюку на ностратичному підґрунті; 2 — мова ранньо-середнього Дзьомон на ностратичному й австронезійському підґрунті; 3 — мова піз-

³¹ *Vovin A. Koreo-Japonica.*

нього Дзьомон на ностратично-австронезійсько-алтайському підґрунті; 4 — протояпонська мова раннього періоду з посиленням алтайського ядра; 5 — протояпонська мова пізнього періоду з корейським впливом; 6 — давньояпонська мова з китайським впливом.

Отже, японська мова — не алтайська і не якоїсь іншої сім'ї. Вона є мовою конвергентною, тобто змішаного типу, причому схоже, що тут у глибоку давнину (доба Дзьомон) змішано мови двох (ностратичної і австро-тайсько-австралійської) макросімей, а пізніше й мови третьої, сино-тибетської макросім'ї, китайської. На це вказують дослідження споріднених елементів японської та алтайських мов, японської мови з австронезійськими мовами і японської мови з тамільською та ін. мовами (про пізніший вплив китайської мови на лексику японської мови суперечок немає).

(Одеса)

O. I. BONDAR

THE JAPANESE LANGUAGE AS THE RESULT OF NOSTRATIC AND AUSTRO-TAI-AUSTRONESIAN LANGUAGES INTERACTION

In the article the problem of Japanese language genesis in connection with the Altaic, Korean and other languages cognation hypotheses has been investigated. Considerable part of so called common Altaic-Japanese vocabulary has enough regular correspondences in Indo-European, Caucasian, Ural, Afrasian and Dravidian languages, so it is possibly to affirm not about Altaic origin of Japanese language, but rather about more distant Nostratic origin. At the same time some Japonists reveal the cognition of Japanese, first of all in the field of phonetics, with Austro-Tai-Austrasian languages.

Proceeding from the convergent character of Japanese, in the article the attempt, with the drawing of investigation on archeology, history and linguistics, to give an original hypothesis about Japanese language formation has been made.

Key words: Japanese, Altaic languages, cognation, Nostratic origin. Austro-Tai-Austrasian origin, convergent language.